

Кузьмич О.Я.

к.ю.н., доцент,

доцент кафедри судочинства

Навчально-науковий юридичний інститут

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ПРАВОВІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО УЧАСТІ ТРЕТІХ ОСІБ У ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ ІЗ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЯКА ЗАПОДІЯНА МАЛОЛІТНІМИ ОСОБАМИ

Постановка проблеми. Як свідчить аналіз доктринальних досліджень, дослідники проблематики недоговірних зобов'язань, так і цивільне законодавство загалом, коли йдеться про зобов'язання, які виникають у зв'язку із заподіянням шкоди малолітніми особами, в одних випадках використовують поняття «інші особи», а в інших випадках – «треті особи», тому постає питання з приводу можливості участі у таких правовідносинах третіх осіб як суб'єктів цивільних правовідносин. Наведене й зумовило актуальність обраної тематики для наукового дослідження.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Як свідчить аналіз доктринальних досліджень, юридична природа цього правового інституту неодноразово ставала предметом уваги з боку науковців, зокрема, на сучасному етапі розвитку науки цивільного права питання відшкодування шкоди, яка заподіяна, в тому числі, малолітніми особами досліджувалися в працях Т.С. Ківалової, І.В. Венедиктової, О.О. Отраднovoї, Я.М. Шевченко тощо. Так, Т.С. Ківаловою зобов'язання відшкодування шкоди визначається як правовий інститут, наслідком реалізації норм якого є недоговірні правовідносини, що виникають через завдання шкоди, в яких, спираючись на імперативний припис норм цивільного законодавства, кредитор (потерпілий – особа, якій завдана шкода або особа, вказана у законі) має право вимагати від боржника (особи, яка завдала шкоди, або від суб'єкта, вказаного у законі) відшкодування завданої йому шкоди у повному обсязі [3, с. 18]. О.О. Отраднovoю деліктне зобов'язання визначає як таке, через яке одна сторона (потерпілий, кредитор) вправі вимагати відшкодування

заподіяної їй шкоди, а інша сторона (деліквент, боржник) зобов'язана відшкодувати заподіяну шкоду в повному обсязі [4, с. 175]. Деліктні відносини, пише І.В. Венедиктова, виникають не з волі їх учасників, а навпаки, проти такої волі, з огляду на вказані у законі юридичні факти, з неправомірних дій учасників. Аналізуючи деліктні зобов'язання, можна побачити, що на першому плані їх реалізації постає право вимоги відшкодування завданої шкоди. Зазначене, як зауважує авторка, впливає із самого визначення деліктних зобов'язань – позадоговірних зобов'язань, в яких одна особа (боржник), що протиправно і винно заподіяла шкоду іншій особі (кредитору), зобов'язана її відшкодувати, а особа, право якої порушено, має право вимагати відшкодування завданої шкоди в повному обсязі. Отже, як зазначає автор, деліктні правовідносини виникають на підставі збитків [1, с. 222].

Юридична література нині пропонує відмовитись від дослідження правил про відшкодування позадоговірної шкоди крізь призму поняття «відповідальність» та більше уваги приділяти вивченню делікту як цивільно-правового зобов'язання та застосування до нього загальних положень зобов'язального права [2, с. 154]. Однак, як нам видається, постановка такого питання і далі залишатиметься відкритою, що зумовлено, передусім, дискусійністю юридичної природи цивільної відповідальності як правового інституту загалом, від якої залежить і специфіка розуміння деліктної відповідальності, а від цього – можливість дослідження правил про відшкодування шкоди з генеральних деліктів чи то крізь

призму деліктної відповідальності, чи то як цивільно-правового зобов'язання. У цьому дослідженні ми дотримуємось позиції тих авторів, які досліджують правила про відшкодування шкоди з генеральних деліктів крізь призму саме цивільно-правових зобов'язань.

Формулювання завдання дослідження.

З огляду на специфіку правового регулювання зобов'язань із відшкодування шкоди, яка заподіяна малолітніми особами, а також розуміння третіх осіб як суб'єктів цивільних правовідносин основним завданням цього наукового дослідження буде визначення можливості участі в таких правовідносинах третіх осіб.

Виклад основного матеріалу. Так, згідно із ч. 1 ст. 1178 ЦК України, шкода, завдана малолітньою особою (яка не досягла чотирнадцяти років), відшкодовується її батьками (усиновлювачами) або опікуном чи іншою фізичною особою, яка на правових підставах здійснює виховання малолітньої особи, – якщо вони не доведуть, що шкода не є наслідком несумлінного здійснення або ухилення ними від здійснення виховання та нагляду за малолітньою особою. Аналізуючи положення наведеної правової норми, не можна не звернути увагу на те, що, маючи безпосереднє відношення до вчинення юридичного факту, а саме делікту, який є підставою для виникнення аналізованого виду недоговірного зобов'язання, малолітні особи як учасники цивільних відносин (ст. 2 ЦК України) сторонами такого зобов'язання не стають. Обов'язок із відшкодування шкоди покладається безпосередньо на інших осіб, зокрема їх законних представників, а саме батьків (усиновлювачів) або опікунів чи інших фізичних осіб, які на правових підставах здійснюють виховання малолітніх осіб, які, власне, і стають боржниками в такому зобов'язанні. Як зазначається в юридичній літературі, в таких випадках законні представники малолітніх осіб й самі не є безневинними, через що законодавцем і покладається на таких осіб обов'язок із відшкодування шкоди [4, с. 211–212].

Маючи безпосереднє відношення до вчинення делікту, жодних суб'єктивних прав та обов'язків у зобов'язанні з відшкодування шко-

ди в малолітніх осіб не виникає, з таким зобов'язанням малолітні особи не перебувають у правовому зв'язку й поза його межами, що дає підстави для висновку про відсутність передумов для визнання її на цьому етапі виникнення зобов'язання з відшкодування шкоди, як третьої особи. Для того щоб той чи інший учасник цивільних відносин (ст. 2 ЦК України) став третьою особою, він, передусім, має бути суб'єктом основного (головного) цивільного правовідношення або додаткового та володіти при цьому суб'єктивними правами та (або) обов'язками. Однак враховуючи, що в межах аналізованого виду цивільного правовідношення малолітня особа, маючи безпосереднє відношення до вчинення делікту, в жодному правовому зв'язку з таким правовідношенням не перебуває, суб'єктом такого правовідношення вона не стає, залишаючись і далі щодо такого правовідношення учасником цивільних відносин (ст. 2 ЦК України), тому як таких підстав для позитивного висновку з приводу можливості опосередкування зобов'язаннями з відшкодування шкоди, яка заподіяна малолітніми особами, третіх осіб, де ними виступатимуть малолітні особи, немає.

Аналогічні висновки з приводу відсутності третіх осіб стосуються й правової ситуації, про яку йдеться в ч. 1 ст. 1184 ЦК України, зокрема, як передбачено положенням наведеної правової норми, батьки зобов'язані відшкодувати шкоду, завдану дитиною, щодо якої вони були позбавлені батьківських прав, протягом трьох років після позбавлення їх батьківських прав, якщо вони не доведуть, що ця шкода не є наслідком невиконання ними своїх батьківських обов'язків. За таких умов у наведеному боржником зобов'язанні з відшкодування шкоди стає безпосередньо особа, яка не мала безпосереднього відношення до виникнення відповідного зобов'язання, тобто вчинення делікту. Однак це не означає, що батьки, які були позбавлені батьківських прав впродовж строку, про який йдеться в положенні наведеної правової норми, не мали опосередкованого відношення до вчинення малолітніми особами відповідного делікту, про що неодноразово згадувалося в

науковій літературі, через що на таких осіб законодавцем в аналізованому випадку і покладається обов'язок із відшкодування шкоди.

Аналогічний підхід законодавцем обрано й з приводу відшкодування шкоди, яка заподіяна особою, що не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними у зв'язку з психічним розладом або недоумством, зокрема, як передбачено ч. 2 ст. 1186 ЦК України, якщо шкоди було завдано особою, яка не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними у зв'язку з психічним розладом або недоумством, суд може постановити рішення про відшкодування цієї шкоди її чоловіком (дружиною), батьками, повнолітніми дітьми, якщо вони проживали разом із цією особою, знали про її психічний розлад або недоумство, але не вжили заходів запобігання шкоді. Тобто у такому разі, як і у випадках із малолітніми особами на етапі виникнення зобов'язань із відшкодування шкоди з деліктів вчинених вище зазначеними особами, підстав для висновку про участь у таких зобов'язаннях третіх осіб, не має. Такий висновок ґрунтується на тому, що в кожному з цих випадків особи, які мали безпосереднє відношення до вчинення делікту в якості сторони такого зобов'язання не стають. Крім того, не стаючи сторонами такого зобов'язання жодних інших правових зв'язків із аналізованим зобов'язанням в осіб, про яких йдеться, не виникає. Після виникнення зобов'язання з відшкодування шкоди такі особи залишаються учасниками цивільних відносин (ст. 2 ЦК України), не набуваючи при цьому статусу суб'єкта цивільного правовідношення, що є необхідним для визнання того чи іншого учасника цивільних відносин (ст. 2 ЦК України) третьою особою.

З іншого боку, як передбачено ч. 5 ст. 1178 ЦК України, обов'язок осіб, визначених ч. 1 цієї статті, відшкодувати шкоду, завдану малолітньою особою, не припиняється у разі досягнення нею повноліття. Після досягнення повноліття особа може бути зобов'язана судом частково або в повному обсязі відшкодувати шкоду, завдану нею у віці до чотирнадцяти років життя або здоров'ю потерпілого, якщо

вона має достатні для цього кошти, а особи, які визначені ч. 1 цієї статті, є неплатоспроможними або померли. Отже, у разі настання умов, про які йдеться в положенні наведеної правової норми, обов'язок із відшкодування шкоди за вчинений делікт малолітньою особою, в судовому порядку може бути покладений й на неї саму, але у разі досягнення нею повноліття.

Зобов'язання з відшкодування шкоди, як і будь-яке інше, має свою динаміку (рух), а саме виникнення, зміну та припинення. В останньому випадку, як випливає з аналізу ч. 5 аналізованої правової норми, динаміка (рух) аналізованого зобов'язання може призвести до настання правових наслідків щодо осіб, які з таким правовідношенням у жодному правовому зв'язку не перебували, хоча мали безпосереднє відношення до вчинення відповідного делікту, тому, враховуючи наведене, виникає запитання з приводу можливості для визнання таких осіб як третіх? Як уже зазначалося, той чи інший учасник цивільних відносин для визнання його третьою особою, має бути суб'єктом цивільного правовідношення. Третя особа може бути як безпосереднім суб'єктом основного (головного) цивільного правовідношення, так і перебувати з таким правовідношенням у правовому зв'язку поза його межами, в останньому випадку така особа буде стороною іншого цивільного правовідношення, додаткового.

Водночас у випадку, про який йдеться в ч. 5 ст. 1178 ЦК України, на що необхідно звернути увагу, повнолітня особа (яка, будучи малолітньою, вчинила відповідний делікт) із відповідним правовідношенням до прийняття судового рішення у правовому зв'язку не перебуває. Тільки за наявності відповідного власного матеріального становища і прийняття судового рішення вона стає суб'єктом цивільного правовідношення, зокрема боржником. Іншими словами, якщо до прийняття відповідного судового рішення така особа перебуває у статусі учасника цивільних відносин (ст. 2 ЦК України), то після його прийняття така особа стає вже суб'єктом цивільного правовідношення, зокрема боржником, тому передумов для визнання її в аналізованому випадку третьою особою як таких також немає.

Таким чином, аналізований вид цивільного правовідношення на відповідному етапі своєї динаміки (руху) не призведе до позитивного висновку з приводу можливості опосередковування ним відносин з участю третіх осіб.

Тому, завершуючи аналіз цього питання, необхідно сказати, що за наявності відповідної платоспроможності повнолітньої особи в наявному зобов'язанні з відшкодування шкоди на підставі рішення суду відбудеться заміна сторони, де новим боржником буде повнолітня особа, яка будучи малолітньою, вчинила відповідний делікт. Водночас у разі настання смерті первинного боржника до досягнення останньою повноліття таке правовідношення буде припинено, і тільки за наявності відповідного матеріального становище повнолітньої особи в судовому порядку на неї буде покладений обов'язок із відшкодування раніше заподіяної нею шкоди, що свідчитиме про виникнення нового цивільного правовідношення. В останньому випадку зроблений висновок є актуальним, незалежно від того, чи настання смерті первинного боржника в аналізованому правовідношенні матиме місце до досягнення повноліття особою, яка будучи малолітньою, вчинила відповідний делікт, чи після досягнення нею повноліття.

Як випливає з наведеного, в зобов'язаннях, якими опосередковується покладення обов'язку з відшкодування шкоди на інших осіб, остання є такою, що перебуває у безпосередньому правовому зв'язку з особою, яка вчинила відповідний делікт, при чому ще до виникнення відповідного зобов'язального правовідношення. За таких умов правовий зв'язок впливає з відносин представництва, зокрема законного. Тільки з огляду на відносини представництва одна з його сторін, а саме законний представник, у разі настання відповідного юридичного факту, а в цьому разі вчинення делікту малолітніми особами, стає боржником. Саме через правовий зв'язок, який впливає з відносин представництва, такі особи є такими, які мають опосередковане відношення до вчинення делікту малолітніми особами, через що й покладається на них обов'язок із відшкодування шкоди.

З іншого боку, про правові зв'язки необхідно вести мову і у разі настання умов, про які йдеться в ч. 5 ст. 1178 ЦК України. Зокрема, в разі настання останніх у судовому порядку обов'язок із відшкодування шкоди покладається на осіб, які раніше мали безпосереднє відношення до вчинення делікту, тобто йдеться про правовий зв'язок повнолітньої особи з відповідним деліктом як юридичним фактом.

Зроблені висновки стосуються й ситуації, про яку йдеться в ч. 2 ст. 1184 ЦК України, зокрема, як передбачено положенням наведеної правової норми, якщо опікун недієздатної особи, яка завдала шкоди, помер або у нього відсутнє майно, достатнє для відшкодування шкоди, а сама недієздатна особа має таке майно, суд може ухвалити рішення про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю потерпілого, частково або в повному обсязі коштом майна цієї недієздатної особи. Отже, у разі смерті опікуна недієздатної особи, яка завдала шкоди, або відсутності у нього майна, достатнього для відшкодування такої шкоди, суд може ухвалити рішення про відшкодування шкоди частково або в повному обсязі коштом майна цієї недієздатної особи. Тобто, як і у випадку зі вчиненням делікту малолітньою особою через правовий зв'язок із недієздатною особою через відносини представництва, обов'язок із відшкодування шкоди покладається безпосередньо на опікуна недієздатної особи, а у разі настання його смерті обов'язок із відшкодування шкоди в судовому порядку може бути покладений безпосередньо на саму недієздатну особу, що зумовлено правовим зв'язком останньої із вчиненням нею деліктом.

Висновки. Отже, специфіка зобов'язальних правовідносин недоговірною характеру, якими опосередковується покладення обов'язку з відшкодування шкоди, яка заподіяна малолітніми особами, на інших осіб, участі третіх осіб не допускає. З огляду на розуміння третіх осіб як суб'єктів цивільного правовідношення в межах правовідносин, про які йшлося, доцільніше оперувати поняттям «інші особи», а не «треті».

Анотація

Ця стаття присвячена аналізу специфіки зобов'язань із відшкодування шкоди, яка заподіяна малолітніми особами, на предмет можливості участі в таких правовідносинах третіх осіб як суб'єктів цивільного правовідношення. За наслідками проведеного наукового дослідження зроблено висновок, що специфіка таких правовідносин участі третіх осіб не допускає. При цьому треті особи автором розглядаються як суб'єкти цивільного правовідношення, водночас інші особи – як учасники цивільних відносин (ст. 2 ЦК України), тобто це правові категорії, які за своїм змістом не є ідентичними.

Ключові слова: третя особа, інша особа, обов'язок, малолітня особа, боржник, кредитор.

Аннотация

Данная статья посвящена анализу специфики обязательств по возмещению вреда, нанесенного малолетними лицами, на предмет возможности участия в таких правоотношениях третьих лиц как субъектов гражданского правоотношения. По результатам проведенного научного исследования сделан вывод, что специфика таких правоотношений участия третьих лиц не допускает. При этом третьи лица автором рассматриваются как субъекты гражданского правоотношения, одновременно другие лица – как участники гражданских отношений (ст. 2 ГК Украины), то есть это правовые категории, которые по своему содержанию не являются идентичными.

Ключевые слова: третье лицо, иное лицо, обязанность, малолетнее лицо, должник, кредитор.

Kuzmych O.Ya. Legal provisions regarding the participation of third parties in obligations to compensate for damage caused by young people

Summary

This article is devoted to the analysis of the specific nature of the obligation to compensate for damage caused by minors to the possibility of participating in such relationships with third parties as subjects of civil legal relations. As a result of the conducted scientific research, it was concluded that the specificity of such legal relations does not allow the participation of third parties. In this case, the third parties are considered by the author as subjects of civil legal relations, while other persons as participants in civil relations (Article 2 of the Civil Code of Ukraine), that is, legal categories, which in their content are not identical.

Key words: third person, other person, duty, young person, debtor, creditor.

Список використаних джерел:

1. Венедиктова І.В. Захист охоронюваних законом інтересів у цивільному праві [монографія] / І.В. Венедиктова. – К. : Юрінком Інтер, 2014. – 288 с.
2. Відповідальність у приватному праві [монографія] / [І. Безклубий, Н. Кузнєцова, Р. Майданник та ін.]; за заг. ред. І. Безклубого. – К.: Грамота, 2014. – 416 с.
3. Ківалова Т.С. Зобов'язання відшкодування шкоди за цивільним законодавством України: теоретичні проблеми : автореф. дис. ... докт. юр. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Т.С. Ківалова. – Одеса, 2008. – 42 с.
4. Отраднава О.О. Проблеми вдосконалення механізму цивільно-правового регулювання деліктних зобов'язань / О.О. Отраднава. – К.: Юрінком Інтер, 2014. – 328 с.